

Mendelův element

Klášterní zahradou se procházeli dva muži. Mladší byl vysoký, oblečený jako někdo, kdo už procestoval hodný kus světa. Energický, rychlý krok neustále srovnával s pomalou, rozvážnou chůzí druhého muže v mnišském hábitu. Delší dobu mlčeli. Mladý muž působil roztěkaně. V hlavě si za sebou řadil slova a věty, aby byl připravený na ošidné téma, které dřív nebo později přijde na přetřes. Zahrada byla dokonale izolovaná od okolního světa, do jejího centra se soustředil všechen klid, až se zdálo, že i čas tu plyne podle vlastních zákonů. Vzduchem se nesla omamná vůně růží a fuchsii a poslední paprsky letního dne se lámaly v tabulích skleníku, postaveného uprostřed zahrady. Mladý muž se zaměřil na místo, kde se světlo rozbilo v základní barvy duhy, zůstal na ně fascinovaně zírat. Na nějakou dobu pro ně zapomněl na svět. Nikdy by ho nenapadlo, že očekávání, která vkládal do všech svých cest, hledání čehosi nového a výjimečného najde právě tady, v opatství nedaleko domova. Jako by četl mužovy myšlenky, usmály se na něj mnichovy oči přes kulaté brýle.

„Nádhera, vidíte,“ řekl mnich.

Zastavili se u záhonů tmavě červených fuchsii.

„Přisahám Bohu, že jsem na celém světě zatím nenašel pokojnější místo, než tady.“

„S přísahami bych byl opatrný,“ pokáral ho naoko mnich.

„Zapomněl jsem, že jsem na půdě kláštera,“ řekl mladý provinile, „ale opravdu cítím, že bych tu mohl strávit věky.“

„Na to jste byl obdařen příliš toulavou duší, milý příteli.“

Mladý muž se zastavil a hluboce se nadechnul.

„Kéž byste neměl jako vždy pravdu, Mendele.“

„Znám vás od té doby, co jste se pustil máminých sukni. Už na studiích jste projevil neobvyklý talent unikat z přednášek, a poté jste dobrých šest let strávil na cestách. Nemyslím, že by tomu do budoucna bylo jinak.“ Mladý muž se odmlčel. Trochu ho popudilo, jak ho mnich dobře odhadnul. Dominantní červená barva se s ostatními slila do bílého paprsku.

„Doufám, že mě otcovým jménem nechcete ponoukat k ženitbě,“ řekl a snažil se, aby to vyznělo zdvořile.

„Kdyby nebylo vašich cest, nestál bych tu před vámi jako dlužník,“ mnich pokynul směrem k rostlinám.

„Vyrostly ze semen, které jste mi nechal zaslat z Nového Zélandu, hned vedle je jihoamerický druh.“

Mladý botanik se potěšeně usmál.

„Mohli jsme se nějak přičinit k vaší práci, Mendele, vězte, že jsem to udělal rád. Otec mi v dopise zdůraznil důležitost vašich výzkumů a bohužel také popsal i přijetí vaší poslední přednášky. Podle otce si s křížením vedete dobře a nejste daleko od vytvoření odolných druhů rostlin.“

„Váš otec je velmi laskavý muž,“ mnich před sebou spojil ruce. Sdíleli-li s ním jeho názory a přístupy Přírodovědecké společnosti, pomyslel si botanik a obrátil svou pozornost k fuchsím.

„Překvapuje mě, jak dobře se jim tu daří, mají nějaké jméno?“

„Dvě variety již byly popsány, té třetí říkám *Fuchsia johannensis*, doufám, že to nezní příliš trufale.“

Jan Kožíšek se potěšeně usmál.

„Tak tedy přece jen mám svou vlastní rostlinu!“

„Ještě před několika dny byste si mohl zvolit mezi fuchsí a hrachem.“

„Hrachem?“ opovržlivě se zeptal botanik. Nezamlouvala se mu myšlenka, že by své jméno propůjčil něčemu tak jednotvárnému, jako byl hrách.

„Srovnávat fuchsii s hrachem je jako srovnávat učence...“

„S mnichem?“ dořekl klidně Mendel.

„Ne, to jsem neměl na mysli.“

Mnich botanikovu poznámku přešel bez mrknutí oka. Koneckonců znal toho mladíka již příliš dlouho.

Mendel ukázal na skleník. „Chcete-li, ukáži vám svou laboratoř.“

Skleník byl mnohem větší než ten, který si botanik pamatoval ze zahrady rodičů. Uvnitř se po obou stranách táhly hrachové úponky obsypané narůžovělými i bílými květy, mezi nimiž se ukazovaly první lusky. Barva květů se střídala, jako by rostliny byly vyseté podle skrytého matematického vzorce, schématu, jehož podstata botanikovi unikala.

Díval se na Mendela, jak bere květ a opatrně jej rozvíjí. Jeho pohled skrýval dávku otcovské starostlivosti, i když pohyby měl přesné jako virtuóz a chladné jako učenec.

„Hrách je velmi prostá rostlina. Díky své jednoduchosti se k pokusům hodí nejlépe. Všechny rostliny jsou potomky těch předchozích, a ty zase těch dalších.“

Ve skleníku se držel dusný, teplý vzduch, který se tu za celý den stačil nashromáždit. Botanik cítil, jak se mu za naškrobeným límečkem sráží pot.

„Až do otcova dopisu jsem si vaše experimenty nedokázal představit a abych byl upřímný, očekával jsem vlastně něco úplně jiného. Vlastníte pouze jediný skleník,“ řekl Kožíšek obdivně.

„Nepotřebujete hektary,“ řekl mnich a rozložil před sebou pouzdro se štětcem a lupou. Botanik se západem sledoval mnichovo počínání.

Kdesi v rohu skleníku se třepotala křídla motýla, který ve snaze osvobodit se znovu a znovu narážel do křížení skleněných tabulí.

Problémem bylo, jak s ošidným tématem naložit, aby řekl co nejméně a dozvěděl se co nejvíce. Botanik se zlobil sám na sebe, že ten úkol na sebe vůbec vzal. Mendela si vážil. Za studií navštěvoval i jeho přednášky, znal jeho práci.

„Otec si v posledním dopise stěžoval na vaše tajnůstkářství,“ řekl

lehkým, konverzačním tónem. Mnichovy pohyby neustávaly. Střídavě bral do rukou lupu nebo štětec, podle toho, kterého nástroje bylo zrovna třeba.

„Křížení hrachu přece není žádné tajemství. Váš ctěný pan otec mě jménem Přírodovědecké společnosti podporuje v mých výzkumech, za což jsem mu samozřejmě vděčný. Věda je jako dítě, vyžaduje čas, a výsledky ne vždy odpovídají očekáváním,“ řekl Mendel a odložil štětec zpět do pouzdra.

„Lituji, že jsem se nemohl zúčastnit vaší přednášky.“

„A spatřit můj neúspěch na vlastní oči?“ Mnich mluvil klidně, bez sebemenšího náznaku rozčilení. Jestli za tím bylo smíření nebo jen pevné ovládní, botanik nerozeznal.

„Už tak jsem ze strany bratří podezříván z darwinismu,“ v zamyšlení vytrhnul kus plevele a odhodil ho na stranu.

„Prý vás nikdo nedokáže přinutit k odpovědi, jste-li jeho zastáncem nebo odpůrcem.“

„V některých ohledech s Darwinem souhlasím, ale pevně věřím, že to není všechno, v jeho teoriích něco chybí. A nejsem ani lamarcistou, pokud mě za takového považujete. Vědec by se měl řídit především srdcem a zdravým rozumem.“

„Kdybych nevěděl, že jste opatem, považoval bych vás za filozofa.“

„Už teď jsem jím víc než vědcem. Hledáte-li pevné zákony přírody, nezřídka se musíte ohlížet na principy její harmonie.“

„A co na vlastnosti a uspořádání jejích elementů?“ Osudná slova byla konečně vyslovena, ale odpovědi se botanikovi nedostalo.

Zešeřilo se. Možná za to mohlo světlo, že Mendel Kožíškovi připadl o něco starší. Mimoděk si vzpomněl na dopis, který se jednoho dne objevil na jeho psacím stole mezi vylisovanými vzorky tropické flóry těště před odjezdem z Indie.

Zkrátka ten ubohý muž schází na těle i na duchu. Už několik dní se marně snažím si s ním promluvit. Jsem odmítán pod záminkou jakéhosi strachu z pronásledování. Zároveň se nemohu zbavit dojmu, že před námi něco tají. Mendel je člověk vědeckého založení, precizní ve svých pozorováních, a přece se

dostavil k přednášce s teorií, pro niž nemá žádných důkazů. Dokážeš si zřejmě představit, jaké fiasko to pro nás, členy Přírodovědeckého spolku, bylo. Císařovna ztrácí trpělivost. Hrozí, že již neumožní další financování experimentů. Nemusím ti zdůrazňovat, milý synu, jak bych byl rád, kdyby sis s ním pod jakoukoliv záminkou promluvil.

Od botanikova odjezdu do Indie se monarchie řítila do nové éry. Císařovna – vdova podporovala vědu reagujíc tak na prohranou válku s Německem, průmyslová revoluce sílila a konečně i nad Brnem se vznášela vzducholod', posila c.k. vojenských záloh. A uprostřed Brna, v klášterních zahradách prováděl jeden mnich pokusy, které se brzy staly předním zájmem Koruny.

Z úvah Kožíška vyrušilo dvojité zaštekání. Mendel za sebou pečlivě zavřel skleník, když k němu přiběhli dva bernardýni a ochotně se nechali od svého pána podrbat za ušima. K botanikovi se ale přiblížili jen s varovným zavrčením.

„Dávají na mě pozor,“ omluvně vysvětlil mnich.

„Chcete-li, seznámím vás s mými experimenty,“ obrátil se Mendel ke Kožíškovi, když psy propustil.

Přes pokusnou zahrádku vešli do útrob kláštera, pak dále do světlé chodby, kterou od prelatury dělila železná, ozdobně kovaná mříž. Botanika zničehonic přepadl tísnivý pocit. Zdálo se mu, že na něj stěny kláštera padají a on se cítí bezmocný a osamělý zároveň.

Mendelovo zasténání ho vrátilo do reality. Viděl, jak se opatovi podlomila kolena.

„Mendele!“ vyhrknul Kožíšek a opata zachytil.

Mendel zalapal po dechu. Hrud' se mu několikrát rychle zvedla, pak klesla, až se dech nakonec uklidnil.

„Srdce,“ dodal a rukou si nahmatal levou stranu hrudi.

„Dám zavolat lékaře,“ nabízel se botanik horlivě.

„Ne, prosím, nikoho nevolejte,“ zarazil ho opat. „V brzké době přijede můj synovec, je lékař. Svěřuji se do péče jen jemu. My máme ještě několik minut, než začnou zvonit nešpory.“

Opatova úřadovna byla zařízená skromně k protikladu

k vědeckému vybavení. Na stole stál mikroskop, ležela tu krabička s preparáty a lupy. Na rukopisných poznámkách i volných listech papíru se povalovalo otevřené psací pero, jako kdyby Kožíšek svým příjezdem vyrušil opata uprostřed práce. Za stolem stála soukromá knihovna se spoustou svazků, ale těm botanik věnoval jen velmi málo pozornosti.

Do široka otevřel okno a vpustil do pracovny čerstvý vzduch.

Mendel se posadil za stůl a ukázal na volnou židli. Sundal si brýle, ztěžka dýchnul na skla a vyleštil je kapesníkem. Pak si je znovu nasadil. Kožíšek povytáhl knot a rozžal lampu.

V místnosti sice ještě nebyla úplná tma, ale v nastalém šeru vypadaly věci jinak, a to ho děsilo. Otec nazval Mendela neschopným starým bláznem, v lepším případě. Neúspěch přednášky, do které Přírodovědecká společnost s Militantním výborem, jehož byl Vojtěch Kožíšek předsedou, vkládala tolik nadějí, otce rozzuřila. Botanik hypnoticky hleděl na uspořádání předmětů na stole, jako by mezi nimi hledal skrytý poklad. Jeho bývalý učitel jako vědec selhal, ale to mu přece nemohl mít za zlé.

Mendel zavřel sešit s poznámkami a podal ho přes stůl Kožíškovi. Jemný papír klouzal botanikovi mezi prsty, stránky se lepily jedna na druhou. Opatovo úhledné písmo přebíhalo z řádku na řádek. Vyplňovalo celou stránku, jinde bylo rozdělené do odstavců, mezi něž opatova ruka nakreslila kruhy se změtí šipek. Některé z kreseb byly pravidelné, žluté i zelené, další zdeformované. Jednalo se o semena hrachu, jak botanik správně předpokládal. To jsou tedy ty nepodložené výzkumy. Teorie, pro něž chybí důkazy. Za chvíli se v té změti čísel dokonale ztrácel.

Opat si svou tvrdohlavostí objevit tajemství předávání dědičných znaků ukousnul větší sousto, než dokázal strávit.

„Musím přiznat, že zcela nechápu, co jste vlastně objevil,“ Kožíšek vrátil poznámky Mendelovi. Ať si jeho otec říká, co chce, nebude se podílet na jeho politických aktivitách. Opat, jeho bývalý učitel, v něm vzbuzoval soucit a ne politickou hrozbu.

„Ještě jako malý chlapec jsem v Hynčicích často chodil do ovocných sadů pozorovat otce, jak roubuje ovocné stromy. Viděl jsem, jak se z kousku jabloně stane třešeň nebo hruška. Pochopil jsem, že klíč leží v našich buňkách. Spojením elementů hrachu se mi podařilo vytvořit další variety.“

„Vzhled je tedy závislý na podílu elementů?“

„Rozlišující znaky spočívají v jejich rozdílech, skladbě i uzpůsobení.“ Mendel se opřel do křesla a přivřel oči.

„Může spojení správných elementů zajistit odolnost organismu?“

„Ještě donedávna jsem věřil, že je možné to dokázat.“

„A připustím-li, že je možné najít důkaz, co když existuje omezená platnost? Co když se vyšší tvorové téhle teorii vymykají?“

„Jsem přesvědčen, že nikoliv.“

„Spojením dvou typů elementů tedy vznikne třetí mající vlastnosti obou?“

„Po vnější stránce,“ přisvědčil opat a zpříma se na Kožíška zahleděl. On to ví, blesklo botanikovi hlavou. Drahý otče, pomyslel si, jděte ke všem čertům.

„Předpokladem pro život je neustálý vývoj a zdokonalování organismu,“ pokračoval opat a hlas mu slábnul.

„Jste tedy eugenikem?“

„Kdybych byl eugenikem, věřil bych v dokonalost a nadřazenost jedné rasy. Ta je ovšem nesmyslná jako jeho dokonalost, ačkoliv v poslední době uslyšíte pravý opak,“ opat se rozkašlal. Kožíšek se zvedl a chystal se zavřít okno.

„Nechte je prosím otevřené,“ zarazil ho Mendel.

Zvony ohlašovaly nešpory.

„Povinnosti volají,“ řekl opat a pokusil se o úsměv.

„Měl bych jít,“ pronesl Kožíšek.

„Nechám vám přistavit drožku,“ slíbil mu opat. „Nezapomeňte ode mě pozdravovat otce.“ Vyznělo to chladně.

„Jene, piště mi často. Pokud cestou objevíte nějaké nové druhy, pošlete mi je.“

„Rád, Mendele, napíšeš vám hned, jakmile dorazím do Jižní Ameriky. Dávejte na sebe pozor, příteli,“ řekl Kožíšek a srdečně stisknul opatovi ruku.

Mendel osaměl. Přivřel oči a těžce dýchal. Musel se znovu posadit, jelikož se o něj znovu pokoušely mdloby. Několikahodinové předstírání klidu ho nervově vyčerpávalo. To proklaté srdce ho zlobilo.

Mendel se natáhnul po květináči s rostlinkami hrachu. Výsledek výzkumů ležel přímo botanikovi na dosah. V listech papíru, na okenním parapetu.

Jen Přírodovědecké společnosti předložil zfalšované výsledky. Byla to jeho nejtěžší zkouška, pokořit vlastní pýchu a zneuznat před veřejností svůj objev.

Vedle květináče ležela miska s navlhčenou vatou, na níž trůnilo několik kulatých i svraštělých hrachových semen. Dopustit, aby došel uznání od císařovniných poskoků, kteří se jen předháněli v návrzích, jak jeho objevu základních elementů zneužijí? Ne, to nemohl. Rostlinný a živočišný život se rozvíjí stále bohatěji, napsal před časem, nejstarší formy mizí, aby udělaly místo vyvinutějším. Spojení elementů hybridů může končit smrtí organismu, ale jejich spojení je trvalé.

Mendel nahmatal místo na hrudníku, obnažil kůži kolem srdce a několikrát pootočil plochým klíčkem uvádějícím do chodu skrytý mechanismus, který ho ještě držel při životě. To prokleté srdce, jak dlouho to jen může vydržet?

Údělem člověka je přeci stále úsilí, šlechtění síly i cvičení schopností. Vzal mezi prsty hladké semínko zeleného hrášku s obnaženým klíčkem. Spojení elementů organismů. Zatlačil hrášek do hlíny. Zelenou kuličku s podobným uspořádáním elementů jako její stvořitel. Z klíčku okamžitě vyrašily kořínky, hlínou se provrtal štíhlý úponek se zelenými listy, který neustále rostl, dokud se na něm neobjevily bílé květy. Zafoukal vítr a hrachová rostlinka se zachvěla ve večerním vánku.

